

**ВІЙСЬКОВА СЛУЖБА ЯК ВИД ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ:
ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ**

**MILITARY SERVICE AS A TYPE OF CIVIL SERVICE IN UKRAINE:
CONCEPT, SIGNS, LEGAL REGULATION**

Наразі одним з найважливіших завдань сучасної правової держави є забезпечення захисту її суверенітету та територіальної цілісності, недоторканості державного кордону. Виконання функцій держави у сфері захисту держави, підвищення рівня обороноздатності держави, створення належних умов для безпечного функціонування та розвитку всіх інститутів громадянського суспільства здійснюється різноманітними правовими засобами, зокрема шляхом забезпечення виконання конституційного обов'язку громадян України – відбувати військову службу; організації діяльності інституту військової служби. Військова служба, як і державна служба, є комплексним соціальним і правовим інститутом, на який, відповідно до законодавства України, покладено обов'язок забезпечення виконання оборонної функції держави сектором безпеки та оборони України. Актуальність дослідження військової служби як особливого виду державної служби зумовлюється широкомасштабними заходами, спрямованими на підвищення рівня оборонного потенціалу України, реформування ЗСУ, інших утворених відповідно до законів України військових формувань; підвищення професіоналізму посадових осіб; оптимізацію сектору безпеки та оборони держави з метою демократизації відносин у ній; забезпечення дотримання прав, свобод та законних інтересів військовослужбовців, підвищення рівня їх соціальної захищеності; забезпечення дотримання принципу законності в діяльності органів військового управління та посадових осіб. Зважаючи на вагомість цього інституту, статтю присвячено систематизації теоретичних та нормативно-правових засад військової служби як виду державної служби в Україні, а саме: 1) наведено та проаналізовано законодавче визначення поняття військової служби, запропоновано своє бачення викладення цього визначення; 2) виведено перелік фундаментальних ознак військової служби на основі аналізу чинного законодавства, яке регламентує діяльність цього інституту; 3) проведено систематизацію нормативно-правових актів, які складають основу законодавства, що регулює військову службу в Україні, їх перелік та зміст. В процесі цього дослідження було звернено увагу на працю О.П. Сайнецького, який дослідив суть та особливості військової служби. Враховуючи, що з плином часу законодавство зазнало змін, необхідно виокремлювати нові ознаки цього правового інституту. Також у процесі дослідження було звернено увагу на праці І.Ф. Коржа, Є.І. Григоренка, О.М. Кокуна, І.О. Пішко, Н.С. Лозинської, О.І. Остапенко, Е.А. Єрмоєнко, А.В. Тишина, О. В. Шаповалова, О. В. Копаниці. Проте жодної згадки про внесення змін до законодавчо закріпленого поняття, виокремлення ознак або систематизації нормативно-правового матеріалу не було. Саме тому на це було звернено увагу у цій роботі.

Ключові слова: оборона, закон, країна, особливості, систематизація.

Currently one of the most important tasks of the modern law country is to ensure the protection of its sovereignty and territorial integrity, the inviolability of the state border. Performing the function of the state in the field of state protection, increasing the level of state defense, creating appropriate conditions for the safe functioning and development of all civil society institutions is carried out by various legal means, including by ensuring

the constitutional duty of Ukrainian citizens to serve in the military; organization of the institute of military service. The military service like the civil service is a complex of social and legal institutions, which in accordance with the legislation of Ukraine is obliged to ensure the implementation of the defense function of the state by the security and defense sector of Ukraine. The relevance of the study of military service as a special type of civil service is due to large-scale measures aimed at increasing the level of defense potential of Ukraine, reforming the Armed Forces, other military formations formed in accordance with the laws of Ukraine; improving the professionalism of officials; optimization of the security and defense sector of the state in order to democratize relations in it; ensuring observance of the rights, freedoms and legitimate interests of servicemen, increasing the level of their social protection; ensuring compliance with the principle of legality in the activities of military authorities and officials. Due to the importance of this institution, the article is devoted to the systematization of theoretical and normative-legal principles of military service as a type of civil service in Ukraine: 1) the legislative definition of the concept of military service is given and analyzed; 2) a list of fundamental features of military service as a type of civil service in Ukraine is derived on the basis of an analysis of current legislation governing the activities of this institution; 3) systematization of normative legal acts, which form the basis of the legislation regulating military service in Ukraine: their list and content. In the course of this research, attention was paid to the work of O. P. Sainetsky, who explored the essence and features of military service. Given that over time, the legislation has changed, it is necessary to identify new features of this legal institution. Also in the course of research attention was paid to works of I.F. Korzh, E.I. Grigorenko, O.M. Kokun, I.O. Pishko, N.S. Lozinskaya, O.I. Ostapenko, E.A. Eremenko, A.V. Tishina, O.V. Shapovalova, O.V. Kopanitsa. However, there was no mention of changes to the statutory concept, the separation of features or systematization of legal material. That is why this was highlighted in this work.

Key words: *defense, law, country, features, systematization.*

Вступ. Питання, пов'язані з проходженням військової служби в Україні, на сьогоднішній день є актуальними, як ніколи. Чітке висвітлення та систематизація базових теоретичних основ є важливим у контексті побудови вектору діяльності цього правового інституту, визначення нових цілей та завдань, які поставатимуть на базі вже існуючих, зокрема для вдосконалення діючого законодавства, а також правильним посиланням на норми законодавства під час вирішення юридичних спорів.

Постановка завдання. Метою статті є систематизація базових теоретичних засад такого правового інституту, як військова служба, а саме: поняття, особливостей та нормативного регулювання.

Результати дослідження. Поняття військової служби знаходить своє нормативне закріплення у ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Згідно з положенням цієї статті військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаних із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності [1]. На нашу думку, таке визначення повинне бути сформульоване іншим чином в частині «пов'язаних із обороною України, її незалежності і територіальної цілісності», оскільки цей інститут спрямований саме на виконання цієї функції, це є основною метою його діяльності. Саме тому замість цієї конструкції слід використовувати наступну: «з метою оборони України, її незалежності та територіальної цілісності».

Військова служба має певні специфічні особливості. Проаналізувавши чинне законодавство, до ознак військової служби можемо відносити наступні:

1. Її основне завдання полягає в обороні України, захисту незалежності та територіальної цілісності. В контексті військової служби оборона охоплює сукупність традиційних її воєнних заходів, шляхом підготовки та ведення бойових дій для відсічі збройної агресії зі сторони противника. Однак слід зазначити, що військова служба спрямована також на виконання завдань із протидії злочинності на виконання певних правових функцій. Наприклад, в ч. 2 ст. 1 Закону України «Про Національну гвардію України» зазначено: «Національна гвардія України бере участь відповідно до закону у взаємодії зі Збройними Силами України у відсічі збройній агресії проти

України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони» [2].

2. Виконання поставлених завдань передбачає можливість застосовувати зброю [3, с. 214];

3. Наявність постійного ризику для життя і здоров'я, внаслідок того, що військовослужбовці можуть брати участь у воєнних конфліктах та бойових діях [3, с. 214–215];

4. Військову службу проходять як громадяни України, так і іноземці та особи без громадянства. Згідно з ч. 2 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» громадяни України проходять військову службу у добровільному порядку (за контрактом) або за призовом, а іноземці та особи без громадянства – лише у добровільному порядку (за контрактом). Особливості військової служби іноземців та осіб без громадянства врегульовані в Главі III-1 цього закону [1].

5. Уклад життя військовослужбовців є детально регламентованим специфічним правовим режимом, який розповсюджується не тільки на час несення служби, а й на час поза службою, тобто військовослужбовець служить «завжди» [3, с. 215];

6. На військовослужбовців покладається підвищена юридична відповідальність і притягуються вони до неї в особливому порядку, регламентованими спеціальними нормами (статутами) [3, с. 215];

7. Жорсткі та суворі правила підпорядкування. Військова служба потребує дотримання службової дисципліни та чіткої ієрархії, яка забезпечується конкретними засобами. Зокрема, дія статутів Збройних Сил України, регулювання службових відносин на законодавчому рівні, відповідальність (дисциплінарна, адміністративна, кримінальна) за невиконання або неналежне виконання військових наказів та інші.

8. Присвоєння військовослужбовцям військових звань. На відміну від державних службовців, яким присвоюються ранги державних службовців, військовим службовцям в установленому порядку присвоюються військові звання. В ч. 1 ст. 5 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» зазначено, що військовослужбовці, резервісти та військовозобов'язані поділяються на рядовий склад, сержантський і старшинський склад та офіцерський склад [1]. У межах розгляду військових звань слід звернути увагу, що досить нещодавно був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо військових звань військовослужбовців» від 04.06.2020 р. [5]. Зокрема, цим законом вносились зміни до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» відносно військових звань. Ч. 2 ст. 5 цього закону закріплює поділ військових звань на армійські та корабельні.

До військових звань осіб офіцерського складу юридичної та медичної служб Збройних Сил України та інших військових формувань, які мають відповідну освіту та займають відповідну штатну посаду, додаються слова «юстиції» та «медичної служби» [5]. Слід зазначити, що своєрідним атрибутом військової служби є військова форма та знаки розрізнення, за допомогою яких визначається належність військовослужбовців до держави, певного військового формування та ін. [6].

9. Особливий порядок вступу та проходження. Відповідні правила суттєво відрізняються від тих, які встановлюються для цивільної державної служби. Це пов'язується з тим, що військова служба є конституційним обов'язком громадянина захищати Вітчизну, її незалежність та територіальну цілісність.

10. З метою забезпечення неупередженого та ефективного виконання поставлених завдань військовослужбовці обмежені в низці прав і свобод [3, с. 215]. Наприклад, відносно військовослужбовців передбачається обмеження в участі у політичній діяльності. Зокрема, в п. 5 ч. 3 ст. 6 Закону України «Про політичні партії в Україні» передбачена заборона щодо неможливості всіх військовослужбовців бути членами політичних партій [7].

Правове регулювання військової служби забезпечується великою кількістю нормативно-правових актів різної юридичної сили. Слід зазначити, що дія чинного Закону України «Про державну службу» на військовослужбовців не поширюється (п. 16 ч. 3 ст. 3 Закону) [8].

Основу законодавства про військову службу становлять наступні нормативно-правові акти:

1. Конституція України. В контексті розгляду військової служби увагу привертає ст. 65 Основного Закону. В ній зазначено, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону [9].

2. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» є центральним у сфері регулювання військової служби. Він включає в себе норми, що визначають види військової служ-

би, порядок виконання військового обов'язку, перелік військових звань, порядок проходження різних видів військової служби, початок та припинення тієї чи іншої військової служби, звільнення зі служби, особливості військового обов'язку тощо [1].

3. Закон України «Про Збройні Сили України». Цей закон визначає функції, структуру, особливості керівництва Збройних Сил України та інше [10].

4. Закон України «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію». Ним встановлюються правові основи мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні, визначає засади організації цієї роботи, повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших державних органів, а також обов'язки підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, повноваження і відповідальність посадових осіб, обов'язки громадян щодо здійснення мобілізаційних заходів [11].

5. Закон України «Про альтернативну (невійськову службу)» визначає осіб, які мають право на проходження альтернативної (невійськової) служби замість строкової військової служби, умови та порядок проходження альтернативної (невійськової) служби та інше [12].

6. Закон України «Про Національну гвардію України» призначений для врегулювання статусу такого військового формування, як Національна гвардія нашої країни. Він містить розділи, які призначені для регулювання статусу військовослужбовців Національної гвардії України та порядку проходження ними військової служби. Зокрема, третім розділом цього закону регулюються проходження військової служби і трудові відносини Національної гвардії, а четвертим – права та обов'язки військовослужбовців, які служать у цьому військовому формуванні [2].

7. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [13]. Мета цього нормативно-правового акта виражена у ч. 1 цього Закону. Говорячи про соціальний захист, можна відзначити також Закон України «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їх сімей» [14].

8. Окремої уваги заслуговують статuti Збройних Сил України, які забезпечують детальне регулювання різних сторін військової служби.

а) статут внутрішньої служби Збройних Сил України. Він визначає обов'язки, права та відповідальність військовослужбовців, їх взаємовідносини, обов'язки основних посадових осіб бригади, полку, корабля першого та другого рангу, окремого батальйону та її підрозділів, правила внутрішнього порядку у військовій частині та її підрозділах [15].

б) стройовий статут Збройних Сил України. Цей статут визначає стройові прийоми і рухи без зброї та зі зброєю, строї підрозділів та військових частин у пішому порядку і на машинах, порядок виконання військового вітання, проведення стройового огляду, місце бойового прапора військової частини у строю, порядок його внесення і винесення, обов'язки військовослужбовців перед шиккуванням і в строю, вимоги до їхнього стройового навчання [16].

в) статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України. Визначає організацію і порядок несення гарнізонної та вартової служб, права та обов'язки посадових осіб гарнізону та військовослужбовців, які залучаються для несення цих служб [17].

г) дисциплінарний статут Збройних Сил України. Він визначає сутність військової дисципліни, обов'язки військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження навчальних, перевірочних та спеціальних зборів щодо її дотримання. Він закріплює види державних заохочень та дисциплінарних стягнень, які застосовуються до військовослужбовців, права командирів щодо їх застосування, а також порядок подання щодо розгляду пропозицій, заяв та скарг [18].

9. Укази Президента України. Наприклад, Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» від 10.12.2008 р., Указ Президента України «Про Положення про проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства» від 10.06.2016 р.

10. Інші нормативно-правові акти.

Таким чином, відправна точка, тобто мета цього інституту, виражається у самому понятті «військова служба», яке характеризує почесний обов'язок (в окремих випадках можливість) громадян обороняти свою Батьківщину, її незалежність та територіальну цілісність. На основі чинного законодавства можна виділити низку базових характеристик, які є правовими аксіомами, що закладають вектор розвитку цього інституту. Проаналізувавши нормативно-правову основу цього інституту права, можна сказати, що на законодавчому рівні він знаходить досить широке законодавче закріплення не тільки в законах, а й у підзаконних нормативно-правових актах.

В результаті цього дослідження було запропоновано більш точне викладення поняття військової служби. Ця зміна на законодавчому рівні виокремлює найістотнішу мету існування такого правового інституту, як військова служба, адже саме оборона держави є передумовою створення усіх військових формувань в країні загалом. Також було сформульовано фундаментальні ознаки військової служби на основі аналізу чинного законодавства України. Враховуючи істотні зміни в законодавстві, які завжди потребують теоретичного підсумовування, а також відсутність наукових праць, присвячених висвітленню базових ознак даного правового інституту, більш ніж за останні п'ять років, доцільно було виокремити основні ознаки військової служби, оскільки вони є змістовним та виваженим відтворенням норм законодавства, надаючи коротку та змістовну характеристику. Систематизація нормативно-правових актів, що регулюють цей правовий інститут, яка викладена в цьому дослідженні, допоможе швидко зорієнтуватися, до якого нормативно-правового акту, за потреби, слід звертатися під час вирішення того чи іншого питання. Зокрема, це буде корисно студентам, які вивчають дисципліни, пов'язані з вивченням особливостей проходження військової служби.

Висновки. Таким чином, по-перше, законодавче визначення поняття військової служби потребує більш точного викладення: замість конструкції «пов'язаний із обороною України, її незалежності і територіальної цілісності» слід використовувати «з метою оборони України, її незалежності та територіальної цілісності». По-друге, фундаментальними ознаками, які характеризують військову службу, є такі: 1) її основне завдання полягає в обороні України, захисту її незалежності та територіальної цілісності; 2) виконання поставлених завдань передбачає можливість застосовувати зброю; 3) наявність постійного ризику для життя і здоров'я; 4) військову службу проходять як громадяни, так і іноземці та особи без громадянства; 5) уклад життя військовослужбовців є детально регламентованим специфічним правовим режимом, який розповсюджується не тільки на час несення служби, а й на час поза службою; 6) на військовослужбовців покладається підвищена юридична відповідальність і притягуються вони до неї в особливому порядку; 7) жорсткі та суворі правила підпорядкування; 8) присвоєння військовослужбовцями військових звань; 9) особливий порядок вступу і проходження; 10) з метою забезпечення неупередженого та ефективного виконання поставлених завдань військовослужбовці обмежені в низці прав та свобод. По-третє, можна відзначити, що наразі основу законодавства про військову службу становлять такі нормативно-правові акти: Конституція України; низка законів України: «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про Збройні Сили України», «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію», «Про альтернативну (невійськову службу)», «Про Національну гвардію України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» тощо; статuti Збройних Сил України (статут внутрішньої служби, стрийовий статут, статут гарнізонної та вартової служб, дисциплінарний статут); укази Президента України; інші нормативно-правові акти.

Список використаних джерел:

1. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ. Дата оновлення: 23.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 28.07.2021).
2. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII. Дата оновлення: 25.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 28.07.2021).
3. Сайнецький О. П. Суть і особливості військової служби. *Публічне право*. 2013. № 3 (11). С. 210–216. URL: file:///C:/Users/IdeaPad%20510/Downloads/pp_2013_3_30.pdf.
4. Про Положення про проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства: Указ Президента України від 24.12.2015 р. № 248/2016. Дата оновлення: 05. 09. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248/2016#Text> (дата звернення 28.07.2021).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо військових звань військовослужбовців: Закон України від 04.06.2020 р. № 680-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/680-20> (дата звернення: 28.07.2021).
6. Про затвердження Правил носіння військової форми одягу та знаків розрізнення військовослужбовцями Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту та ліцеїстами військових ліцеїв: Наказ Міністерства оборони України від 20.11.2017 р. № 606. Дата оновлення: 22.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1502-17#Text> (дата звернення: 28.07.2021).

7. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III. Дата оновлення: 11.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> (дата звернення: 28.07.2021).
8. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. Дата оновлення: 16.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 28.07.2021).
9. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.07.2021).
10. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-XII. Дата оновлення: 24.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 28.07.2021).
11. Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. Дата оновлення: 23.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 28.07.2021).
12. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 р. № 1975-XII. Дата оновлення: 23.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text> (дата звернення: 23.04.2021).
13. Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. Дата оновлення: 23.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12/conv#Text> (дата звернення: 28.07.2021).
14. Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей: Закон України від 15.06.2004 р. № 1763-IV. Дата оновлення: 23.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1763-15#Text> (дата звернення: 28.07.2021).
15. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 р. № 548-XIV. Дата оновлення: 23.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення: 28.07.2021).
16. Про Стройовий статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 р. № 549-XIV. Дата оновлення: 01.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-14#Text> (дата звернення: 28.07.2021).
17. Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 р. № 550-XIV. Дата оновлення: 23.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-14#Text> (дата звернення: 28.07.2021).
18. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 р. № 551-XIV. Дата оновлення: 01.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text> (дата звернення: 28.07.2021).